

Den enlige mor og hendes børn var i 1700- og 1800-tallet socialt udsatte eksistenser – som det tydeligt ses af dette maleri fra 1888 af Frants Henningsen (1850-1908) med den sigende titel: "Forladt". Men at være socialt udsat er ikke det samme som at være socialt udstødt. Maleriet hænger på ARoS.

Uægte børn – en udstødt befolkningsgruppe?

Om uægte børn i Salling fra 1750 til 1830

Det er en udbredt opfattelse, at uægte børn 'i gamle dage' blev udsat for social stigmatisering, fordi omgivelserne lod deres forældres (eller rettere: deres mødres) synder nedarves på dem. I denne artikel undersøges en række konkrete skæbner fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet – hvilket giver anledning til at sætte kraftigt spørgsmålstegn ved, om det omgivende samfund i denne periode virkelig var så fordømmende.

ASBJØRN ROMVIG THOMSEN

Et uægte barn er et barn, der er født uden for ægteskab. Nu om dage findes der ikke nogen juridisk sondring mellem ægte og uægte børn, men i 1700- og 1800-tallet var det helt anderledes – eksempelvis var barnet kun berettiget til at arve efter moderen, ligesom faderen formelt set helt frem til 1919 kunne sværge sig fri af faderskabet. Det var desuden frem til 1812 strafbart at få et uægte barn; de ugifte forældre kunne straffes med bøder og fængsel samt – frem til 1767 – tvinges til at skrifte deres synd offentligt i kirken.

I 1700-tallet blev rundt regnet 5% af alle nyfødte børn i Danmark født uden for ægteskab. Dette steg i løbet af de første årtier af 1800-tallet til cirka 10%. Denne artikel skal handle om de 117 uægte børn, der i perioden 1750-1830 – altså netop i

En udlagt barnefader sværger sig fri af faderskabet ved herredsretten, mens moderen står ved siden af med barnet på armen. Træskulptur af Axel Robert Petersson, kaldet "Döderhultarn" (1868-1925). Foto af Bengt Oberger, Wikimedia Commons.

denne periode med en kraftig stigning i andelen af uægte børn – blev født i de tre tyske nabosogne Junget, Torum og Selde på halvøen Salling i Limfjorden.

De ugifte forældre og deres baggrund

De 117 uægte børn, der i 1750-1830 blev født i de tre Salling-sogne, var børn af 100 forskellige mødre og 104 fædre. Rekordholder blandt forældrene var husmanden

Thomas Jensen i Junget, der i perioden 1789-1818 fik hele seks uægte børn: i 1789 og 1791 med Bodil Christensdatter, igen i 1791 med Mette Jeppesdatter, som han året efter blev gift med, og i 1812, 1815 og 1818 – mens han var gift med Mette Jeppesdatter – fik han tre børn med sin kusine, enken Anne Nielsdatter.

I denne periode var en meget stor del af brudene rundt om i landets kirker allerede gravide, når de stod ved alteret. Det drejede sig efter alt at dømme om cirka halvdelen af brudene, og cirka hver tredje var allerede ved trolovelsen gravid. Mange førægteskabelige graviditeter førte altså til en vielse i god tid inden fødslen. Men hvorfor ikke alle?

For et stort mindretal (omtrent 15%) ligger svaret ligefor: De kunne ikke blive gift, uanset om de så måtte have lyst til det. I disse tilfælde var en af forældrene – stort set altid faderen – nemlig gift i forvejen, men med en anden. Derfor var giftermål

Selde. Junget og Torum sognes placering i det nordøstlige hjørne af halvøen Salling. Mod syd er købstaden Skive – Sallings ikke videre centralt placerede administrative centrum – markeret, og mod vest er den nærmeste købstad, Nykøbing Mors, markeret. *Kort af Asbjørn Romvig Thomsen.*

udelukket. Hertil kom, at den gifte havde begået 'hor', og lovgivningen sagde, at man aldrig måtte gifte sig med en tidligere horpartner, selv hvis man blev skilt, eller den bedragne ægtefælle døde.

Om andre 20% kan det konstateres, at forældrene rent faktisk *blev* gift, men først efter (og i nogle tilfælde længe efter) barnets fødsel. Der findes i de tre sogne flere eksempler på, at to ugifte forældre giftede sig adskillige år efter deres fælles barns fødsel – og efter at hun i mellemtiden havde fået et uægte barn med en anden mand. Man kan da med rette spørge, hvorfor disse par ikke giftede sig før fødslen af barnet, der først regnedes for ægtebarn fra det øjeblik, forældrene var blevet viet. Overordnet set er svaret det samme, som er grunden til, at mange andre ugifte forældre aldrig blev gift: at forældrene ikke havde økonomisk mulighed for at stifte familie i det øjeblik, hvor graviditeten ellers gav anledning til det.

Den høje andel af gravide brude viser med al ønskelig tydelighed, at vi står over for et samfund, hvor det førægteskabelige seksuelle samkvem snarere var reglen end undtagelsen, og hvor der for en kvinde intet som helst usædvanligt var i at blive gravid med en mand uden at være gift med ham. Bevares, det var da bedst at undgå, men mange kom ud for det. Samtidig skete der i perioden en kraftig befolkningstilvækst, som gjorde det sværere og sværere for landbobefolkningens mange børn at komme til fadet, når de blev voksne. Der var simpelt hen ikke jord nok til alle, der ville have det.

Hvor en førægteskabelig graviditet i 1700-tallet ofte kunne reddes med fæstet på et ledigt sted eller et lidt fremskyndet generationsskifte, var dette ikke længere en mulighed i 1800-tallet, hvor der ikke var ledig jord, og hvor selvejet havde gjort, at de øvrige – og nu ofte mange – arvinger måtte købes ud af forældrenes ejendom. I en sådan situation var det nødvendigt med en opsparing, før man stiftede familie. Denne opsparing måtte de unge mennesker oparbejde, mens de arbejdede som ugifte karle og piger, og her kunne en uønsket graviditet pludselig komme aldeles

LÆS MERE

Georg Hansen: *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede*. København 1957.

Hans Chr. Johansen: *Befolkningsudvikling og familiestruktur i det 18. århundrede*. Odense 1976.

Hans Chr. Johansen: Letsindige unge på Nordfyn? *Landbohistorisk Tidsskrift 2008:1*. Viborg 2008, s. 57-89.

Harald Jørgensen: *Det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark*. København 1940.

Anne Løkke: *Døden i barndommen. Spædbørnsdødelighed og moderniseringsprocesser i Danmark 1800 til 1920*. København 1998.

Asbjørn Romvig Thomsen: "Hor. Om ægteskabsbruddets udbredelse og baggrund i 1700- og 1800-tallets landbosamfund". *Den Jyske Historiker 2002*, nr. 98-99. Højbjerg 2002, s. 87-108.

Asbjørn Romvig Thomsen: *Uægte børn og ugifte forældre – udstødte eller integrerede?* Vojens 2005.

Asbjørn Romvig Thomsen: *Lykkens smedje? Social mobilitet og social stabilitet over fem generationer i tre sogne i Salling 1750-1850*. Viborg 2011.

Frem til 1812 var det strafbart at få et barn uden for ægteskab. I dette år afskaffedes lejermålsbøderne for at undgå, at bøderne forværrede forældrenes økonomiske udfordringer yderligere. Før den tid havde de adelige godsejere på landet ansvaret for at tiltale lejermålsbegængerne og kunne til gengæld inkassere bøderne. De borgerlige godsejere måtte derimod overlade dette til det almindelige retssystem. I Junget, Torum og Selde sogne ejede to godser det meste af jorden: Kjeldgård og Jungetgård. Vi kender stort set kun til sager imod Jungetgårds bønder, for deres herskab var borgerligt, så sagerne findes i herredsrettens bevarede arkiv. På Kjeldgård var godsejerne adelige, og da der ikke i godsarkivet findes noget bevaret om deres egen forfølgelse af synderne, ved vi ikke noget om, i hvor høj grad det faktisk skete. *Gouache af Rasmus Henrik Kruse (1796-1877): "Jungetgaard i Aaret 1869 taget fra Nordvst". Gengivet efter Asbjørn Romvig Thomsen: Lykkens smedje?*

ubelejligt. En analyse af alderen på de ugifte forældre fra de tre sogne i Salling viser da også, at fædrene i gennemsnit var tre år yngre end den gennemsnitlige alder for førstegangsviede i perioden: De havde simpelt hen ikke en opsparing, der var stor nok til, at de kunne gifte sig og stifte familie.

Et andet mønster støtter denne konklusion. En analyse af de ugifte forældres baggrund viser, at deres egne forældre – altså de uægte børns bedsteforældre – generelt var fattigere end gennemsnittet. Overordnet set kom de ugifte forældre ganske vist fra samme sociale baggrund som deres jævnaldrende – fordelt på gårdmands-, husmands- og daglejerbørn – men en nærmere analyse af forældrenes økonomiske tilstand viser altså, at de særligt var børn af de fattigste medlemmer af disse forskellige socialgrupper. Meget tyder således på, at den ellers så besnærende årsagssammenhæng, at et uægte barn medførte de ugifte forældres (og særligt moderens) økonomiske deroute, i virkeligheden skal vendes om: Barnet blev uægte, fordi forældrene i forvejen ikke havde råd til at gifte sig og gøre det ægte.

Dødeligheden blandt de uægte børn

Historikeren Anne Løkke påpeger i sin doktordisputats *Døden i barndommen* (1998), at alle undersøgelser viser, at uægte børn i 1800-tallet oftere døde som små end ægte børn. En meget stor del – nok omtrent hvert femte – af de uægte børn, der blev født i Danmark i anden halvdel af 1700-tallet, blev født på Fødselsstiftelsen i København. Her kunne ugifte mødre føde deres børn anonymt. Helt i overensstemmelse med Anne Løkkes opsummering har historikeren Jesper Steffensen i sit

speciale påvist, at mindst 65% og måske helt op til 90% af de børn, der blev født på Stiftelsen i 1790'erne, døde i løbet af deres første seks leveår.

I den samme periode var den normale børnedødelighed på landet langt lavere. En gennemsnitsberegning på et repræsentativt udsnit af landsogne har således vist, at "kun" omtrent hvert tredje barn på landet døde inden sin 10-års fødselsdag. Det samme gjorde sig gældende for de tre Salling-sogne, hvor netop knap en tredjedel af alle de børn, der blev født i perioden 1750-1830 – ægte som uægte – døde, før de blev 10 år.

Junget, Torum og Selde sogne udgør på dette punkt undtagelsen, der bekræfter reglen. Her var der nemlig ikke nogen overdødelighed blandt de uægte: Også blandt dem var det "kun" knap en tredjedel, der døde, før de blev 10 år. Denne usædvanligt moderate dødelighed blandt de uægte børn kan blandt andet skyldes, at det i de tre Salling-sogne var mest normalt, at børnene blev hos deres mødre og dermed blev ammet og fik opbygget antistoffer via amningen – noget, der eksempelvis ikke skete for de børn, der blev sat i pleje fra Fødselsstiftelsen.

Det uægte barn hos sin mor

Størstedelen af de uægte børn fra Junget, Torum og Selde sogne voksede op hos deres mor. Først fra 1763 blev faderen ved lov pålagt at bidrage i klingende mønt til barnets opvækst, hvad der i 1794 medførte, at Kongen så sig nødsaget til at dekretere, at forældremyndigheden naturligvis var moderens. Når det var nødvendigt at slå dette fast, skyldtes det, at Kongen havde erfaret, at ugifte fædre havde krævet at få lov at opfostre barnet for på den måde at slippe for underholdsbidraget. Da enhver jo vidste, at en ugift mand hverken evnede eller reelt ønskede at opfostre sit barn med den rette kærlige indstilling, var det klart, "at der ej skal agtes på deslige udflugter".

Blandt de uægte børn fra de tre sogne kender vi kun til et tilfælde, hvor barnet boede hos sin ugifte fader og dennes forældre – og netop i dette tilfælde blev forældrene nogle år senere gift. Samtlige øvrige børn, der voksede op hos familien, voksede op hos moderen eller dennes familie. Med 1763-forordningen var faderens bidrag imidlertid blevet en vigtig del af moderens kamp for at holde sig selv og barnet i live.

Men faderens bidrag kunne også være en væsentlig faktor, når den ugifte moder bevægede sig ud på giftermålsmarkedet. En del mødre blev gift med andre mænd end deres børns fædre, og her kunne det være en formildende omstændighed for den vordende stedfader, hvis der var udsigt til økonomisk tilskud fra den biologiske fader til det medfølgende barn.

Det fremgår i hvert fald af sagen mellem Mette Mortensdatter og hendes barnefader, Hans Jensen Mulvad. Hans Mulvad var søn af sognets rigeste bonde, men var åbenbart lidt af en døgenigt. Han så sig da heller ikke for god til – da barnet var otte år gammelt – at bede amtmanden om at få det fastsatte årlige bidrag på seks rigsdaler reduceret eller helt afskaffet, fordi han ingen penge tjente. Da moderen rutinemæssigt blev bedt om at udtale sig, kom der et bittert brev tilbage. For det første, meddelte hun, havde hun kun fået bidraget for samlet tre år – Hans Mulvad var altså fem år bagud. For det andet kunne hun godt forstå, at han angav ikke at

Fødselsstiftelsen blev oprettet i 1750 for at undgå fødsler i dølgsmål og efterfølgende barnemord. Her kunne mødre føde deres børn og efterlade dem uden at opgive hverken deres eget eller barnefaderens navn. Først i 1908 gjorde en lovændring det til moderens pligt at oplyse sit eget navn. Langt størstedelen af børnene, der blev født på Fødselsstiftelsen, var uægte. *Johannes Wiedewelt (1731-1802): "Jomfruen paa Fødselsstiftelsen". Gengivet efter Asbjørn Romvig Thomsen: Uægte børn og ugifte forældre – udstødte eller integrerede?*

De fleste uægte børn voksede op sammen med deres moder. Mange kvinder i Salling – enlige såvel som gifte koner – ernærede sig af forskellige former for håndarbejde som for eksempel spinding, binding og vævning. Disse aktiviteter kunne faktisk være ganske indbringende. Her ses en stue med børn og en kvinde, der karter, på en tegning/akvarel af Hans Smidth (1839-1917), som i sin kunst ofte skildrede almueliv i Salling. Gengivet efter Palle O. Christiansen: De forsvundne.

have nogen næringsvej – han gik nemlig hjemme hos sin rige fader uden at foretage sig noget. Hun og hendes mand kunne kun akkurat og med hårdt arbejde slå sig igennem på den fæstegård, som de havde overtaget efter hendes fader, så de havde i høj grad brug for pengene. Og, skrev hun, ”min mand vil ikke vide noget af barnet at sige, medmindre jeg erholder bidraget.”

Det er ikke umuligt, at Mette Mortensdatter har sat mandens holdning på spidsen for at argumentere så meget desto tungere for bibeholdelsen af bidragets størrelse, men det er slet ikke usandsynligt, at barnets forsørgelse var indgået i forhandlingerne om et eventuelt ægteskab – og Mette og hendes mand var netop blevet gift et halvt år før denne sag.

Denne historie tyder på, at det uægte barn kunne ses som en økonomisk belastning for moderen, når hun skulle finde sig en ægtefælle. Men når man kigger på mønsteret bag de ægteskaber, som de ugifte mødre indgik, viser der sig et ganske andet billede end det forventede. Hvis det uægte barn var en barriere for kvindens ægteskabschancer, skulle man jo tro, at det blev lettere for hende at blive gift sidenhen, hvis barnet døde som lille. Men det er ikke tilfældet. Tværtimod: Tallene fra Salling viser, at de ugifte mødre, hvis børn overlevede barndommen, havde større chancer for at blive gift – også med en anden mand end barnefaderen – end de mødre, hvis børn døde som spæde. Barnet synes altså ikke at have været en uovervindelig økono-

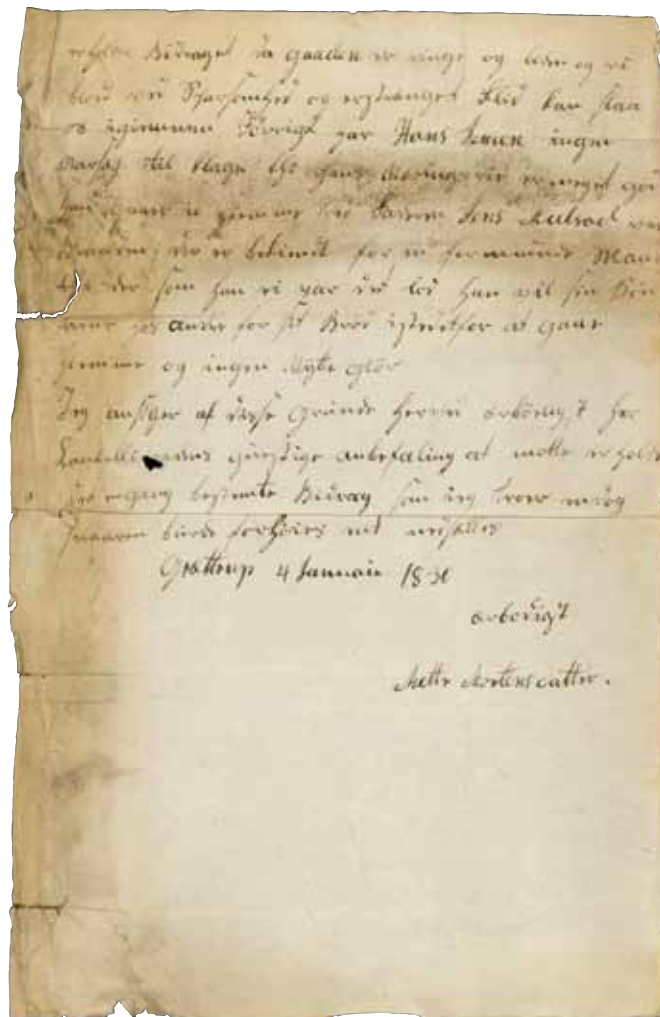
misk belastning (og måske slet ikke, hvis der fulgte et alimentationsbidrag med) – og det kunne sågar måske endda repræsentere et plus for den vordende brudgom, at bruden allerede havde vist sin evne til at sætte levedygtige børn i verden?

Det uægte barn i pleje

Et mindretal af de uægte børn fra de tre Salling-sogne – skønsmæssigt hvert fjerde eller hvert femte – voksede op hos en plejefamilie. Når et barn skulle anbringes i en plejefamilie, havde de lokale fattigkommissioner mulighed for at lade afholde en offentlig auktion, hvor børnene blev vist frem, og de potentielle plejefamilier kunne underbyde hinanden. Af historikeren Harald Jørgensens undersøgelse af fattigvæsenets historie fremgår det, at denne – antageligt traumatiserende – fremgangsmåde rent faktisk blev anvendt, men dog vist ikke var videre udbredt. Jeg har da heller ikke vidnesbyrd om sådanne offentlige auktioner fra Salling.

Der er dog ingen tvivl om, at myndighederne afsøgte markedet for de billigste løsninger, når et barn skulle anbringes på det offentlige regning. I en tragisk sag fra 1777, hvor den tilsyneladende lidt småtbegavede tjenestepige Anne Iversdatter fra Møgeltorum i hemmelighed havde født et barn og efterladt det på gårdens askemødding (hvor det kort efter blev fundet), bad amtmanden den lokale præst om i al hast at finde en plejefamilie til det lille barn. Præsten skrev et par dage senere tilbage, at han havde anbragt barnet hos en kone, der mod ni rigsdaler årligt havde lovet at ”pleye, klæde og i alle Ting saaledes begægne Barnet, som hun agter at forsvare for vor fælles Gud og Dommer”. Præsten havde dog også haft andre muligheder end netop denne kone: ”Jeg kunde for meget ringere faaet andre til at tage imod Barnet men ieg har erfaret, at det Arbeyde som sælges for lidet, duer lidet; og de som for ringere Betaling vilde opklække denne Forladte, vilde alleene have Betalingen, og maaskee lade Barnet fornemme Virkningen af et ufølsom og egennyttigt Hierte.” Der var med andre ord folk også i disse sogne, som kunne finde på at tage imod et plejebarn af rent økonomiske årsager – men der var altså også ordentlige folk, som præsten trygt mente at kunne overlade et forsvarsløst plejebarn til.

Hvor det altså ikke nødvendigvis var en ulykke for et fattigt barn at komme i pleje hos en fremmed familie, var det imidlertid heller ikke nødvendigvis lykken at blive sat i pleje hos familiemedlemmer. Det fremgår af en anden sag fra Salling. Her havde husmand og daglejer Gravers Mortensen fra Selde i 1823 tilbudt at tage sin søsters

En kvinde, der kunne svare for sig: Bagsiden af Mette Mortensdatters egenhændige og let krøllede svar til herredsfogeden i forbindelse med, at hendes barnefader, storbondesønnen Hans Mulvad, havde bedt om at få alimentationsbidraget sat ned. Det nægtede Mette pure at gå med til. Hun påpegede blandt andet, at hun manglede at få de seneste fem års bidrag, ”som,” tilføjede hun, ”ieg troer endog snaarere burde forhøies end nedsættes.” Amtmanden så da heller ikke nogen grund til at sætte bidraget ned, så det forblev på det oprindelige niveau. *Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg amtsarkiv, B4-493, sag 1830K106.*

20.
Efterat Domme ubi Vores Høyeste Ret forfattede og afsagde ere, skulle Parterne deres Breve og Documenter ind den 10 Maanedes Forlieb, efterat Vores Høyeste Ret er endt, fra Justits-Secretæren afleveret, eller siden tage Stæde for Hjemgield, om de forkommes.

21.

Naar Domme ere afsagde ubi Vores Høyeste Ret, maas ingen Memorial i samme Sag af Parterne indgives, mindre nogen Forflaring over den ergangne Dom af Høyeste Ret begiarer: Hvorefter, saavel som efter hvis Loven og andre om Høyeste Ret giordte Anordninger videre anmelder, enhver Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette og for Stæde at tage vare: Thi byde og befale Vi hermed Vores Vice-Stadtholder i Vort Rige Norge, Vore Brever, Stiftbesalingsmand, Friherre, Amtmand, Lands-Dommere, Præsidenter, Borgmestere og Raad, Fogder og alle andre, som dette Vores Patent under Vort Cancellie-Scial tilskrevet vorder, at de det paa hverdige Stæder til alles Efterretning sicut lads lads og forsende. Givet paa Vort Slot Fredensborg, den 14de Octobris Anno 1763.

Under Vort Kenael. Haand og Signet.

Frederik R.

XXIII. Forordning.

Angaaende, at den, som er Fader til et uægte Barn, skal lige med Moderen bære Omsorg for dets Opdragelse, og efter Hans Formue erlægge, i det mindste Halvdel af de Omkostninger, som Barnets Underholdning udfærdrer, til det er Ti Aar gammel.

Vi Frederik den Femte, af Guds Raade, Konge til Danmark og Norge, de Wendes og Gothes &c. &c.
Givt

Givt alle vittigt, At som den Naturlige Vilighed sig tilslager, at den, som bibringer et Uvind-Koll, og med Hænde avle et uægte Barn, der, lige med Moderen, tage Del i den Væde og de Omkostninger, som Barnets Underhold og Opdragelse udkræver: Men det dog ofte er erfaret, at en og anden saadan Barne-Fader har søgt, at unddrage sig fra at bære sinde denne Naturlige Pligt, og at kaste al Vorden af Barnets Opdragelse paa Moderen, det befovede Uvind-Koll alleens, som derved ofte, naar Hun er fattig og ellers ingen Tilflugt har, sættes i de allerbedrøveligste Omstændigheder, hvilket lettelig kan have afskillige farlige og skadelige Følger. Saa have Vi til saadant at forekomme, og, for at forbinde slige Forældre til at efterkomme de dem paaliggende Naturlige Pligter med de af dem avlede Børn, Allernaadigt funden for got at anordne og befale, ligesom Vi og hermed Allernaadigt anordne og befale, at den, som er Fader til et uægte Barn, skal, ligesom Moderen, bære Omsorg for dets Opdragelse, og efter hans Vilkaar og Formue, erlægge i det mindste Halvdel af de Omkostninger, som Barnets nødvendige Underholdning, efter Forældrenes Staaende, udfærdrer, og hermed continuere, til Barnet er Ti Aar gammel. Skulle nogen Barne-Fader derudi indse vægerlig, skal Derigheden forbielse Moderen, som haver Barnet hos Sig, eller besørger dets Opdragelse, til at nøde det af Hans Een eller anden Indvinst, som Han saaledes skal være forbinden at betale til Barnets Underholdning og Opdragelse. Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Thi byde Vi hermed og befale Vores Vice-Stadtholder i Vort Rige Norge, samt Brever, Stift-

D

ber

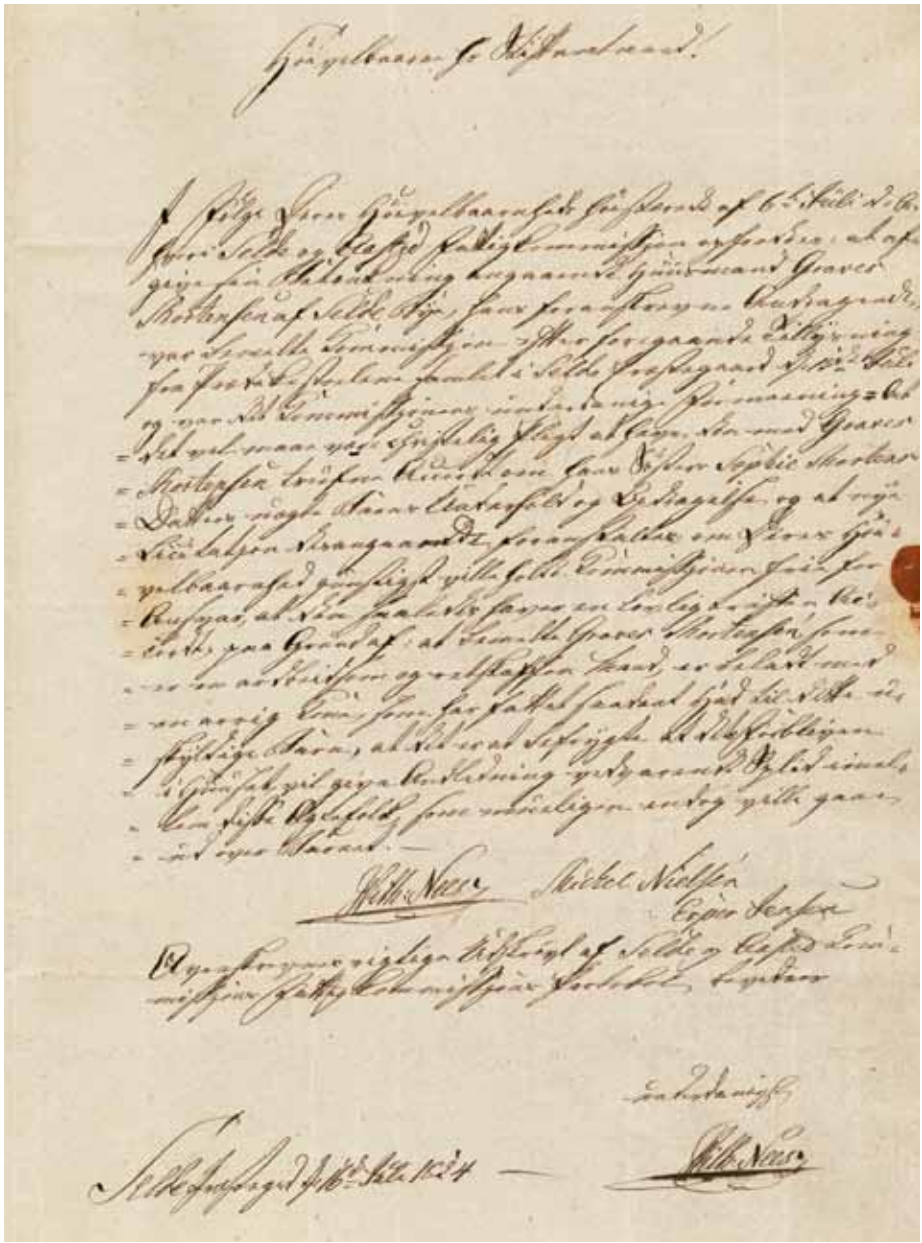
Opslag i Frederik 5.'s forordninger fra 1763, der viser begyndelsen til den skelsættende forordning af 14. oktober 1763, som pålagde den ugifte barnefader at bidrage til sit uægte barns opfostring. Bidraget skulle ydes helt frem til barnets 10. år – et udtryk for, i hvilken alder man dengang mente, at barnet så småt burde kunne begynde at forsørge sig selv ved sin arbejdskraft. Det var imidlertid først i 1888, at moderen reelt blev sikret bidraget, idet det offentlige da gik ind som garant for beløbet, hvis barnefaderen ikke kunne betale. Indtil da havde moderens eneste (og ringe) trøst været, at en ufornående barnefader ligesom andre skyldnere kunne afsone beløbet på vand og brød.

uægte datter i pleje formedelst en tønne rug, en tønne byg samt ”noget lidet til Hielp til Klæder” årligt. Med den omtalte søsters vandel for øje kunne fattigkommissionen udmærket godt se, at der ikke var nogen chance for, at hun selv kunne tage sig af barnet (hun fik i alt fem uægte børn), så de har været tilfredse med løsningen: Et familiemedlem tog sig af barnet mod en relativt beskedne plejeløn.

Der viste sig imidlertid at være et problem med denne løsning – Gravers Mortensen havde glemt at spørge sin kone, om også hun syntes, at ordningen var en god idé. Og det syntes hun ikke. Et halvt års tid senere anbefalede fattigkommissionen således stiftamtmanden at hæve kontrakten med familien, fordi ”Gravers Mortensen, som er en arbeidsom og retskaffen Mand, er beladt med en arrig Kone, som har fattet et saadant Had til dette uskyldige Barn, at det er at befrygte, at dets Forbliven i Huuset vil give Andledning vedvarende Splid imellem disse Ægtefolk, som mueligen endog ville gaae ud over Barnet”. Derefter blev kontrakten hævet.

Denne historie illustrerer et problem, som kunne opstå, når barnet blev sat i pleje hos familien – nemlig at kun den del af familien, som var blodsbeslægtet med barnet, følte sig forpligtet over for den lilles trivsel. Den slags skævhed opstod ikke, når plejefamilien var helt fremmed, men her risikerede man så til gengæld, at plejefamilien motiv for at tage imod barnet udelukkende var plejelønnen.

Endelig skal det nævnes, at en plejeanbringelse ikke nødvendigvis skete på det offentliges bekostning. En tjenstepige, der havde et uægte barn, havde således ofte ikke mulighed for at have barnet hos sig på tjenestestedet, men måtte i stedet

Fattigkommissionens brev fra 1824 til den "Høivelbaarne hr Stiftamtmand!" i Viborg amt, hvori kommissionen anbefaler stiftamtmanden at hæve den kontrakt, som var indgået med Gravers Mortensen om at opfostre søsterens barn. Gravers Mortensen havde påtaget sig at opfostre søsterens uægte datter, men hans kone viste sig at være uenig i hans beslutning, og det gav en sådan splid i familien, at man valgte at flytte barnet. Pigen, der hed Anne Cathrine Pedersdatter, fik efterfølgende et liv på samfundets bund. Hun kom som otteårig over til sin mor i Nykøbing på Mors, som i mellemtiden havde fået yderligere tre uægte børn og var på fattighjælp. Anne Cathrine selv fik også senere et uægte barn og blev gift med et notorisk fattig- og tugthuslem, der kom fra en natmandsfamilie. Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg amtsarkiv, B4-399, sag 1824D57.

betale en plejefamilie for at opfostre barnet. Det har trods alt formodentligt været en fordel for barnet, at det var dets egen moder og ikke en principielt uinteresseret myndighed, der skulle finde en egnet plejefamilie – selv om moderens midler til at betale plejeløn utvivlsomt har været begrænsede.

De uægte børns fremtidschancer

Men hvordan så det da ud med de uægte børns muligheder i livet? Var de væsentligt ringere stillet end områdets jævnaldrende, men ægtefødte børn?

Et billede af fattigdom, 1895. Tøj var en investering i en helt anden størrelsesorden, end vi kender nu om dage. Det ses tydeligt på fototet af husmand Jesper Skrædder (1823-1902) på Ørre Hede, taget i 1895 af fotografen Peter Olesen (1866-1946). Jesper Skrædder var ganske vist ikke fra Salling, men han blev født som uægte barn af en enke og den udlagte barnefader: "en Kræmmer fra Holsteen ved Navn Peder." Kræmmere fra hertugdømmerne – som ingen levende sjæl kunne identificere – blev relativt ofte brugt som fiktive skalkeskjul for den virkelige barnefader. Jesper Skrædder blev fotograferet, fordi han var en af folkemindeforskeren Evald Tang Kristensens mest skattede meddelere. *Gengivet efter Palle O. Christiansen: De forsvundne.*

Dette spørgsmål kan undersøges fra flere synsvinkler. En oplagt synsvinkel er at se på, om de uægte børn fra Junget, Torum og Selde sogne fulgte i deres egne forældres fodspor ved selv at få uægte børn eller ved at have det svært med at få sig etableret i en normal kernefamilie. En optælling viser, at hvert fjerde af de uægte børn selv fik et uægte barn – en andel, der synes at svare meget godt til den gennemsnitlige andel af hele befolkningen i området. Her skilte de uægte børn sig altså ikke ud. Kigger man på de uægte børns chance for at blive gift, synes de heller ikke at have skilt sig ud fra det normale – langt de fleste blev gift, og kun ganske få forblev ugifte. Og en nærmere undersøgelse af, hvornår det første barn blev født efter ægteskabets indgåelse, viser, at det skete nøjagtig lige så tit for de uægte børn som for resten af befolkningen, at bruden var gravid ved giftermålet.

De uægte børn synes altså med andre ord at have opført sig langt mere normalt i familiemæssig henseende, end deres egne forældre havde gjort. Set fra denne synsvinkel var der ingen overførsel af negativ social arv at spore.

Det var der imidlertid set fra en anden synsvinkel – den socio-økonomiske. Vi har tidligere set, at de ugifte forældre generelt kom fra den økonomisk svageste del af landbosamfundets sociale grupper: Gårdmandsdatteren var datter af en af de fattigste

gårdmænd, og husmandssønnen var søn af en af de fattigste husmænd. Men hvor de uægte børns bedsteførelde trods alt for en stor dels vedkommende hørte hjemme i gårdmandsgruppen, gik det tilbage for forældregenerationen, der i højere grad endte som fattige husmænd og daglejere, mens det gik yderligere tilbage for børnene selv, der kun meget sjældent fik andel i den vigtige landbrugsjord. Andelen af gårdmænd blandt de tre generationer taler for sig selv: Blandt bedsteførelde var der 47% gårdmænd, blandt forældrene 23% gårdmænd og blandt børnene kun 8% gårdmænd.

Denne udvikling skyldtes ikke udelukkende, at de ugifte forældre og de uægte børn var dårligt stillede. Det almindelige mønster i perioden var, at færre og færre gårdmandsbørn selv kunne få en gård, fordi befolkningsstigningen gjorde det vanskeligere at komme til jord. Der var simpelt hen større kamp om ressourcerne. Men selv om tilbagegangen over de tre generationer også var et generelt fænomen, er det tydeligt, at netop i denne intensiverede kamp om ressourcerne stod de ugifte forældre og deres børn ualmindeligt svagt: Deres baggrund og deres personlige situation betød, at de kun sjældent blev vindere af kampen.

I det danske landbosamfund fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet var de ugifte forældre og deres uægte børn med andre ord fanget i en ond, økonomisk spiral. De var derimod ikke udstødte eller uglese eksistenser – dertil var de for almindelige.

Asbjørn Romvig Thomsen er arkivar og forsker ved Landsarkivet for Nørrejylland.